

Předskok

z dvěmaj
řečomaj

Předskok z dvěmaj řečomaj

Pokiwy – wotmołwy – nazhonjenja

wudawaćel: Domowina – Rěčny centrum WITAJ
awtorojo: Jan Bart, Wanda Wokowa, dr. Jana Šołćina
fota: Tomaš Šoła, Wanda Wokowa, Maćij Bulank

Wobsah

- 5 Brošurce na puć – Luba čitarka, luby čitarjo!
- 8 Kak džěćo rěćeć wuknje
- 11 K metodice dwurěčneho kubljanja – džělenje rěčow
 - 12 w ryzy serbskej swójbje
 - 12 w ryzy němskej swójbje
 - 13 w narodnje měšanej swójbje
- 14 Wědomostny přewod přiswojenja serbsčiny w pěsto-
warni
- 17 Strategije džěsća we wobchadze z rěču
- 19 Prašenja k dwurěčnemu kubljanju
 - 19 Móže wjacerěčnosť džěsću škodźeć?
 - 20 Nawuknje džěćo wobě rěči jenak derje?
 - 20 Kak zaručeć kwalitu němčiny?
 - 22 »Waw–waw« abo »psyk« a »Hund«?
 - 22 Kak zmylki w rěči džěsća porjedzeć?
 - 25 A hdyž džěćo jednu rěč tola wotpokazuje?
 - 26 Hdyž jedyn rěčny partner nachwilnje faluje?
 - 27 A hdyž mje džěćo hnydom njerozumi?
 - 28 Kotru rólu hraja regionalne wosebitosće rěče?
 - 29 Serbować w přitomnosći ludźi, kotřiž serbsce njero-
zumja?
- 30 Kak starši (dwu)rěčne wuwice džěsća wowliwuja
- 32 Narodna identita a dwunarodnostna swójbja
- 34 Citaty wědomostnikow
- 37 Doporučenja
- 37 Hry k wuwowanju słowoskłada
- 38 Słowniki a dalše
- 38 Příručki na serbsčiny zajimowanym němskim staršim
- 39 Pohłubšaca literatura/žórła

Brošurce na puć –

Luba čitarka, luby čitarjo!

Dwě třecínje wobydlerstwa na swěće wotrosćetej z dwěmaj rěčomaj abo z wjacorymi rěčemi. Dwurěčnosť je za wjetšinu ludźi potajkim normalita, a přiswojenje druheje rěče stawa so »same wot so« a skerje njewědomje, dokelž je wobswět wjacerěčny.

Džensa pak wobkedźbujemy po wšěm swěće tež tendencu k wědomemu kubljanju džěći w dwěmaj rěčomaj. Tole přitřechi tež za Serbow. Čehodla? Prócowanje wo zachowanje serbskeje rěče a kultury džěćom a młodźinje je w zaštych lětdžesatkach nowe impulsy dóstało.

Sprěnja: Wědomostnicy zwěsćichu, zo wuskutkuje so přijimanje a wužiwanje dweju a wjace rěčow pozitiwnje na duchowne wuwice džěsća. Za wuwowanje swojeje wosobiny trjeba čłowjek duchownu wuměnu z druhimi, trjeba komunikaciju, zo móhl sej wědu, nazhonjenja, kulturu prjedownikow přiswojić. Z dwěmaj rěčomaj so móžnosť komunikacije podwoji. A zdobom so polěkuje analytiskemu myslenju džěsća. Z tym so jeho intelekt pozitiwnje wowliwuje. Džěćo lochšo zapřimnje, zo je rozdźěl mjez wěcu a zapřijećom, t. r. rozumi, zo móže so jedna wěc z wjacorymi zapřijećemi (na př. *blido* a *Tisch*) pomjenować. Zamóžnosť abstrahowanja so pola dwurěčnych džěći potajkim prjedy wuwija. Dwurěčni nawuknu spěšnišo dalše rěče a su z tym kmani, kulturu a wědu w originalnej rěči přijimować. Jich předskok z dwěmaj rěčomaj je wočiwidny.

Zdruha: Z přiběracej globalizaciju a z hospodarskej a kulturnej wuměnu mjez narodami rozwi so tež šěroke hibanje wo wuchowanje a wobnowjenje drohotneho kulturneho herbstwa małych ludow. W tutym prócowanju hraje wosebitu rólu, do kotreje měry so rěče we wšědnym žiwjenju nałožuja. Přetož nimale wšě hałzy kulturneho žiwjenja ludu wostanu žiwe abo wotemrěja z rěču.

Střeća: Serbščina je slowjanska řeč. Z njej so lochšo dorozumiš z ludžimi druhich slowjanskich narodow. A Slowjanow je na swěće něhdže 300 milionow.

Z brošurku »Předskok z dvěmaj řečomaj« při wobroćamy so předewšěm młodym Serbowkam a Serbam, kotřiž chcedza w serbskej abo w narodnje měšanej swójbje swoje džěci kublač.

Swójba bě a wostawa hłowne wójmidlo za daledawanje serbščiny młodej generaciji. Tuž chcemy kóždemu, kotryž chce džěci k džensa njewobeńdžomnej dwurěčnosći kublač abo kiž tute kublanje podpěruje, znate a nowe argumenty a wopodstatnjeny wědu posrědkować. Pokazujemy móžne postupowanje při (dwu)rěčnym kubljanju w serbskej a w serbsko-němskej swójbje. Snadž pohnuwamy k hłubšemu rozmyslowanju a k wědomemu rozsudej za dwurěčnosť.

Z rozsudom za efektiwne dwurěčne kublanje džěci w swójbje nastupitaj młodaj partneraj naročnu, ale rjanu šćežku w swójbny m žiwjenju. We wosebitym kapitlu brošurki tuž wotmołwjamy na prašenja a starosće staršich. Někotre wuprajenja a pokiwy tam z dobrym wotpohladom wospjetujemy a ze wšelakoreho wida rozkladujemy.

Rěču němsce, hdžežkuli je trjeba – rěču serbsce, hdžežkuli je móžno.

Mamy džensa přistup k najnowšim informacijam ze wšeho swěta. Hižo před něhdže 100 lětami pak počachu so wědomostnicy zaběrać z dwurěčnym resp. wjacerěčnym kubljanjom džěci. Jedyn z přěnich bě francoski pedagoga J. Ronjat, kotryž w léce 1913 rěčne wuwice dwurěčnych džěci wopisowaše a genialnje princip »jedna wosoba – jedna řeč« wuslědži. Tutón recept tež džensa hišće dospołnje přitrijechi. Mjezynarodne wědomostne dopóznaća a nazhonjenja wo rěčnym a dwurěčnym kubljanju podamy we wubranych citatach w němskej rěči, zo by němski partner w dwunarodnostnej swójbje direktny přistup k tematicke, k metodam a zaručenym wuslědkam dwurěčneho kubljanja měł.

Z rozmořw z mřodymi serbskimi a němskimi ľudřimi w seminarije mandřelstwa nazhonicmy: Dwurěčne kubľanje w mřodej swřjbjje – hač ryzy serbskej, ryzy němskej abo dwunarodnostnej –, sej přeco řada mjezsobnu dowěru a rěčnu tolerancu. Dřěći njech přeco začuwa a wěďza, zo su sej doroscěni přezjedni w stejiscu k dwurěčnosći. Přetoř nastajenje doroscěnych k dwurěčnosći – hač pozitiwne abo negatiwne – rozsudnje k wuspěchej abo njewuspěchej w dwurěčnym wuwicu dźěsća přinořuje. Přichod dwurěčnosće we Łuřicy wotwisuje předewřem wot stejisca k serbřčinje a wot našeho wosobinskeho rěčneho zadřerřenja scyla, kotreř so w rěčnym wobchadže z dźěsćom abo dźěćimi pokazuje. Z tym wřem můřemy přinořować, zo so nahladnosć serbřčiny zesylni.

Rěčny přikľad – hdy a kak doroscěny kotru rěč naľořuje – je rozsudny. Němski partner w swřjbjje, kotrař so za dwurěčnosć dźěći rozsudři, akceptuje serbřčinu bjez toho zo swoju maćerřčinu zanjecha. Runje tak teř jako Serbja němčinu akceptujemy, bjez toho zo swoju maćerřčinu zanjechamy. Trjebamy dźensa při kubľanju dźěći přezjednosć doroscěnych na zakľadže wurunaneje tolerantnosće. Stejiřćo »pak – pak« nam maľo pomha.

Připřznaće wuprajam řulerkam a řulerjam řule Ćišinskeho a Serbskeho gymnazija a někotrym ĉľonom serbskeho mřodřinskeho towarstwa PAWK za wotewrjenu diskusiju a zajimawe ideje w běhu nastaća tuteje brořury.

Jan Bart (sen.)

Kak džěco rěćeć wuknje

Wuwice rěče pola džěsća přirunuje Wolfgang Wendlandt (2000) ze štomom. Wujasnjuje to na slědowace wašnje: Prjedy hač štom nastanje, dyrbi młoda, słaba rostlina dosć korjenjow měć, zo by w zemi derje zakótwjena była. Wotpowědnje tomu dyrbi džěco cyły rjad krokow wuwica přeńć, zo by sej zakładne kmanosće přiswojiło. **Wuwice słucha abo słyšenja** je wažna komponenta,

kotraž tež hižo w maćernym žiwocie rólu hraje. Džěco zamóže hižo do poroda słyšeć. Ale hakle po porodze wot štwórteho měsaca sem počnje so čěsenk cyle wědomje žórłu zwukow přiwobroćeć. Bórže na to słyšane cuze zwuki, ale tež swójske zwuki napodobnja. Džěco trjeba tutón zjaw »słyšenja sebje samoho«, wosebje po sydmych měsacu. Ale tež zaznawanje (Wahrnehmung) dalšich zwukow je trěbny nastork k wuwicu rěče. Faza wjazolenja (Lallphase) je po wědomostnych dopóznacach po wšěm swěće samsna.

Widženje je dalši korjenj štomu. Džěco wotkrywa sej wobswět tež z woćomaj. Mjez

druhim wothlada sej pohiby hubow dorosćenych při rěčenju a spyta je napodobnjeć.

Džěco njezapřimnje wobswět jenož z woćomaj a wušomaj. Zaznawanje woznamjenja zdobom, zo přeco něšto »čuje« abo »ta-

sa«. Čuje temperaturu, čišč, napinanje a wotpinanje muskulatury abo wšelaku powjeršinu. **Mas** (Tastsinn) zmóžnja džěsću tež rozeznać /b/ a /p/, začuć wibrěrowanje hubow pola /w/ a jón wot zwuka /f/ rozeznać.

Runočasnje registruje džěćo položenje swójskeho čěła w runje kaž tež směr swojeho pohiba a móže relatiwnje spěšnje na wšelake impulsy reagować.

Pohib a koordinacija pohibow stej takrjec zakładnej faktoraj w běhu wuwica rěče.

Rěč žada sej přeco zaso wjele wšelakich, preciznych a spěšnych pohibow rěčenskeje muskulatury. Komplikowane pohiby huby ličimy k **drobnej motorice** (Feinmotorik). Runje tak jewi so drobna motorika tam, hdžež z rukomaj respektiwnje z porstami džělamy. Drobna motorika pak móže so w dosahacej měrje jenož wuwicać, hdyž so **hruba motorika** (Grobmotorik) wobknježi.

Zdónk štoma, kotryž z mjenowanych korjenjow wurośće, jedności w sebi wjeselo na rěči a rěčenju kaž tež zamóžnosć, rěč zrozumić.

Pola džěsća, kotrež wjele rěči, začuwamy, zo ma wjeselo na rěči. Zamóžnosć, rěč rozumić, je wjele prjedy wuwita hač zamóžnosć rěčenja. Džěćo zapřimnje słowa a na zakładze słyšaneho adekwatnje reaguje. Pasiwny słowoskład je přeco wjetši hač aktiwna leksika.

Króna štoma wjaza w sebi **wurěkowanje, sadotwar a słowoskład**.

Wšě tři wobłuki rostu paralelnje a relatiwnje spěšnje. We wurěkowanju maćernorěčnych zwukow bywa džěćo dale a wušikniše. Najprjedy wobknježi zwuki, kotrež so w přědnim džělu huby abo erta tworja, na přikład /m, b, p, n, t, d/. Pozdžišo nawuknje zwuki, kotrež w zadnim džělu huby a w kyrku nastawaja: /k, g, ch/. Syćawki jako poslednje dospołnje wobknježi.

Słowoskład wobmjuzuje so najprjedy na wěcy abo předmjety, kotrež móže džěćo z woćomaj zaznać a z rukomaj wopřimnyć. Poněčim jewja so w rěči džěsća tež werby a abstraktne pomjenowanja. Z tutech slowow nastanu krótke a potom dlěše sady.

K metodice dwurěčneho kubljanja – dźělenje rěčow

Byrnjež sej dźěćo dwě rěči runočasnje přiswojało, přeńdže samsne schodženki rěčneho wuwća, kiž smy w předchadźacym kapitlu za jednu rěč wopisali. Dźěćo sej najspěšnišo a najkmańšo w předšulskej starobje wšelake rěče přiswoja, jeli so kóždy dorosćeny (rěčny partner), kotryž ma z dźěsćom zwisk, wědomje za jednu rěč rozsudži – zwjetša za swoju maćeršćinu, a hdyž ju konsekwentnje z dźěsćom nałožuje a rěče njeměša. Dwurěčnje wotrosće dźěćo we Łužicy trjeba potajkim serbskorěčneho partnera a němskorěčneho partnera.

Hdyž dźěćo z dwěmaj rěčomaj wotrosće, wotměwa so přiswojenje kóždeju z rěčow po samnych kročelach, hdyž so **zakładny princip** wobkedźbuje: **Rěči** (we Łužicy serbska a němska) **so we wobchadze z dźěsćom dźělitej**. Princip dźělenja rěčow so nazornišo wopisuje z receptom »jedna wosoba – jedna rěč«.

Princip dźělenja rěčow w dwurěčnej Łužicy hižo dolho znajemy a jón tež dźensa – zwjetša hišće njewědomje – wuspěšnje praktikujemy.

W ryzy serbskej swójbje rěča mać, nan, swójbni abo tež serbscy wjesnjenjo z džěsćom abo džěćimi přeco serbsce. Swójbja a serbski džěl wobswěta stej serbskorěčny partner, kiž džěćo w přenimaj žiwjenskimaj lětomaj najbóle wowliwuje. Druhu rěč (němčinu) sej džěćo pozdžišo postupnje (sukcesiwnje) přiswoji. Němskorěčny partner je w džensnišej Łužicy – wězo teritorialnje chětro rozdźělne – přewažnje němskorěčny wobswět, kotrehož wliw z přiběracej starobu džěsća pospochi rosće.

Powšitkownje prezentna němčina sama wot so wuskutkuje, zo sej ju kóžde serbske džěćo džensa wotpowědnje swojej starobje přiswoji. W serbskej pěstowarni móže němskorěčna kubłarka po recepcě »jedna wosoba – jedna rěč« jako direktny němskorěčny partner cyle zaměrnje dwurěčne sebjewědomje a němski slowoskład džěći hišće zaměrnjšo skrućeć a wudospołnjeć.

Woprawnjene prašenja serbskich staršich k ewentualnje njedosahacym němskorěčnym znajomosćam na jednej stronje a k strachej přeněmćenja džěći na druhej stronje wobjednamy dokładnišo na stronach 19–30.

W ryzy němskej swójbje je při dwurěčnym kubłanju džělenje rěčow poměrnje jasnje rjadowane. Němskorěčny partner stej swójbja a němski wobswět. Serbskorěčny partner je – teritorialnje zaso jara rozdźělne – serbskorěčny wobswět kaž wowka, džěd, přiwuzni abo susodža, dalokož serbsćinu znaja a ju z džěsćom nałožuja. Nimo toho je serbska pěstowarnja wažny serbskorěčny partner, kotraž je tež hižo w zašlych lětdžesatkach přez swój dominowacy serbski miljej serbsćinu posrědkowała.

Wot něhdže 1998 spytamy tworjeć podobny serbskorěčny wobswět přez WITAJ-kubłanje w pěstowarni. Dotalne serbskorěčne kubłanje we WITAJ-pěstowarni abo we WITAJ-skupinje dopokazuje, zo WITAJ-džěći spěšnje swoju »serbsku kubłarku« rozumja, zo jich aktiwny slowoskład poněčim rozrosće. W dwurěčnej šuli přesahuja serbskorěčne wukony šulerjow po WITAJ-kubłanju w pěstowarni widžomnje wuslědki t. mj. B-serbsćiny.

Idealny staw, mjenujcy dospołnu rěčnu imersiju w pěstowarni, najlěpje docpěwamy we WITAJ-pěstowarni, hdžež wšitcy doro-

sćeni z džěsćom serbuja (hlej tež brošurku »WITAJ – Sprachen können das ist cool« a www.witaj-sprachzentrum.de).

W narodnje měšanej swójbje řeči kóždy swójbny z džěsćom konsekwentnje w swojej maćeršćinje, kotruž wšak najlěpje znaje. W njej džěsću swoju emocionalnu bliskosć najlěpje zwuraznja, štož je při posrědkowanju řeče wažne za to, zo by so řeč přimnyła. Tu so džělenje řečow mjez dorosćenymi stawa po hižo mjenowanym principje »jedna wosoba – jedna řeč«. Džěćo sej přiswoji wobě řeči runočasnje a rozeznawa řeče po řečnym partneru:

»Maminu řeč« (na př. serbsku) słyši bjez wuwzaca wot maćerje, snadź tež wot serbskeho džěda, wuja abo susodki. »Papowu řeč« (na př. němsku) słyši bjez wuwzaca wot nana, snadź tež wot němskeje wowki, kmótry, němskeho druhého džěda, susoda atd.

Němskorěčny wobswět z přiběracej starobu wězo sylny řečny wliw a snano tež psychiski čišć wukonja. Džiwojo na razantne duchowne wuwíce džěći jednamy najlěpje, hdyž sej w swójbje wot spočatka, hižo do poroda džěsća, jasnje swoju rólu jako přikładni řečni partnerjo wuwědomimy a sej konsens stworimy, zo so mjez sobu napominamy, jeli swój řečny nadawk zanjechamy.

Za dorosćenych w řečnje měšanej swójbje je džělenje řečow naročne předewzace. Přezjednosć mjez wobdžělenymi je w tutym prašenju jara wažna a třěbna. Wosebje na spočatku procesa dwurěčneho kubljanja – w přėnimaj žiwjenskimaj lětomaj džěsća – žada sej tuta metoda cyle konsekwentne řečne zadžerženje. Kóždy měšenje a změna řečow abo přeložowanje džěsću proces wutworjenja dwurěčnosće počezuje. Džěći so zamyla, jeli so princip »jedna wosoba – jedna řeč« njewobkedžbuje.

Mnohe přikłady z dwunarodnostnych swójbow dopokazuja, zo spočatne wědome řečne zadžerženje bórže do zwučenosće, do samozrozumliwego džělenja řečow přėndže. Řečny wuspěch je na tajke wašnje garantowany. Džěći nimaja z rozeznawanjom řečow čěže, ale skerje wjeselo. Čuja so wužadane a wuspěšne. Problemy maja z tym snano jenož dorosćeni, hdyž wo duchownej sylnosći džěći njewědža. Snano tež, dokelž je jim konsekwentnosć, kiž sej princip »jedna wosoba – jedna řeč« žada, wobćežna.

Wědomostny přewod přiswojenja serbšćiny w pěstowarni

praksa

wědomosć

WITAJ-projekt
wědomostny
přewod

Proces zažneho přiswojenja rěčow je wuwabił zajim wědomostnikow najwšelakorišich disciplinow: pedagogow, psychologow, sociologow a tež rěčespytnikow. Za serbšćinu pak wědomostne přepytowanje procesa přiswojenja rěče dotal njepředleži. Tohodla su w Serbskim instituce koncipowali projektaj, kotrejž přewodźujetej přiswojenje serbšćiny w pěstowarni.

zaměry

We wobłuku přenjotneho přepytowanja procesa přiswojenja serbšćiny pod wuměnjnjemi serbsko-němskeje dwurěčnosće so nastaće a wuwicé komunikatiwneje kompetency (rěčneje zamóžnosće) džěći analyzuje. Strategije přiswojenja pasiwnych (receptiwnych) a aktiwnych (produktiwnych) rěčnych zamóžnosćow so přepytuja.

Z tym twori so wědomostny zakład za optiměrowanje procesa přiswojenja rěče, předewšěm za formulowanje diferencowanych didaktisko-metodiskich doporučenjow kubłarkam, kotrež džěłaja z džěćimi z rozdžělnym rěčnym pozadkom w swójbje.

material

Zakład analyzy twori awtentiski material z wubraných pěstowarnjow, kotryž so w postajených interwalach zběra. Při tym so tež rozdźělnje wuměnjenja jednotliwych pěstowarnjow a zwonkarěčne faktory, kaž rěčne znajomosće a konstelacija w swójbje (bratřa a/abo sotry) wobkedźbujaja.

metody

Njeje móžno, rěčnu kompetencu jeniče po aktiwných znajomosćach posudźować. Tež receptiwnje kmanosće (zrozumjenje słyšaneho) hraja za přiswojenje rěče wažnu rólu. Z tuteje přičiny je so wudźěłał instrumentarij, kotryž wobsahuje štyri metody přepytowanja:

- 1 wotewrjene wobdźělene wobkedźbowanje, to rěka: protokolowanje spontaneje rěče w najwšelakorišich situacijach wšědnego dnja
- 2 test zrozumjenja sadow, to rěka: test k měrjenju zrozumjenja ertnych wuprajenjow z pomocu wobrazow
- 3 test z instrukciskimi nadawkami, to rěka: měrjenje zrozumjenja ertnych přikazow z pomocu pisanych barbjenčkow, kneflow a dr.
- 4 zwěsćenje rěčneho stawa, to rěka: měrjenje ertneje rěčneje kompetency z pomocu wobrazow (jednotliwy wobraz abo wobrazowa stawiznička).

rěčnoteoretiska analiza

Wšitke testy so paralelnje w němskej a w serbskej rěči přewjedu, tak zo móže so material analizować. Přizamknje so kwantitatiwne a kwalitatiwne wuhódnoćenje. Wědomostnikow na přikład zajimuje, hdy a w kotrym rjedže sej džěci struktury rěče přiswoja, hladajo tež na to, hač so wobě rěči mjez sobu wowliwujetej.

interpretacija wuslědkow

Po přepytowanju so wuslědki nadrobnje analyzuja a potom interpretuja. Tajka forma wuhódnoćenja služi tomu, wotpowědne konkluzije formulować a doporučenja za praksu zdžělać, kotrež sahaja wot pěstowarnje hač do šule.

Mjez tym je wědomostnje dopokazane, zo nałożowana metoda imersije pod wěstymi wuměnjnjenjemi funguje, kotrež H. Wode mjenuje:

1. intensita rěčneho kontakta
2. kontinuita
3. njepřetorhnjenje procesa přiswojenja rěče.

Nałożowanje tutech kriterijow w praksy přewodźeć je tohodla tež nadawk wědomostnikow.

**přiměrjenje
praksy**

S

trategije džěsća we wobchadže z rěču

Změna rěčow → **přešaltowanje** je jedna z najwažnišich zamóžnosćow dwurěčnych wosobow. Je zajimawe, z kotrej lochkosću a spěšnosću woni wot jedneje do druheje rěče přeńć zamóža. Totalne přešaltowanje njepotrjechi poprawom jenož słowoskład abo gramatiku, ale husto tež melodiju a tempo rěče abo gestiku a mimiku.

Pola džěći, kiž w dwunarodnostnej swojbjje wotrostu, je stajna změna mjez rěčomaj trěbna. Hač to za normalny porjad wšědneho dnja abo za wuwzačne situacije přitrjechi je skerje wšojedne. Normalne přešaltowanje so přez komunikaciskeho partnera stawa. Džěćo rěči na přikład z kóždym staršiskim džělom awtomatisce w prawej rěči. Wone so tež poměrnje zahe same koriguje, jeli njeje w prawym času přešaltowało. Stajne trenowanje je dobre, zo by změna rěče njeproblematiska była. Je-li pak džěćo dlěši čas w jednorěčnej wokolinje, na přikład w pěstowarni, móže doma chwilku trać, doniž změna rěčow zaso njefunguje.

Kóžde přešaltowanje žada sej wot džěsća kompleksne mentalne a psychomotoriske aktiwity. Druhdy změna tak spěšnje wotběži, zo so gramatika druheje rěče spočatnje kopěruje. Hdyž pak rěčni partnerojo rěči konsekwentnje džěla, so to sčasom do prawych kolijow da.

Zwunkastejacemu zdadža so tajke mylenja kaž **měšenje rěče**. We woprawdźitosći pak jedna so wo funkcionalne nałožowanje rěče. Misnjenje je so jenož při přešaltowanju stało. Tež pola jednorěčnych so **přeměňjenja** w rěči pokazaja – mjenujcy w skomolenych słowach.

Změna rěče móže so z nuzy stać. Hdyž džěsću na přikład w mjenje wužiwaney resp. słabej rěči słowo faluje, potom sej ze słowom bóle wužiwaneye resp. sylneje rěče wupomha. Ale tež z komodnosće (Bequemlichkeit) móža so rěčne měšenja jewić.

W někotrych dwurěčnych swójbach móžemy řečnu měšeńcu wobkedźbować, hdyž staršej swójsku řeč wjace čisće njenaložujetej. Skakataj bjez přemyslowanja wot jedneje do druheje řeče abo zaplećetaj wjele slowow z řeče wokoliny do maćeršćiny. Spočatnje sylna řeč džěsća (maćeršćina) móže so přez to pozhubić resp. so na slabu řeč wróćo tworić. Wuskutk toho mjenujcy je, zo džěćo po přikładze staršuju řeči měša. Přez to ani jednu ani tamnu řeč derje dosć njenawuknje. Potom wobkedźbujemy, zo so slowu z druheje řeče přida kóncowka přenjeje řeče abo zo jewja so słowa z druheje řeče, kotrež so wurěkuja kaž přenja řeč. Tutón aspekt je pola serbskorěčnych dorosćenych a džěći we wšelakej měrje slyšomny w stilu: *»Ja sym na bettvorlegeru ausrutschta ha gegen spiegelstrank prasta.«*

Spěchujmy tuž duchownu kmanosć džěsća, zo nawuknje bjez wulkich céžow wot jedneje do druheje řeče přenić, funkcionalne džělenje řečow wobknežić a w sylnej kaž tež w słabej řeči komunikaciju pytać.

Prašenja k dwurěčnemu kubljanju

Móže wjacerěčnosť džěsću škodzeć?

Twjerdženje, zo je wjacerěčne džěčo duchownje přečežene, so w poslednich lětdžesatkach krok po kroku přewiny. Wědomostne přepytowanja a přirownowanja dopokazuja, zo wotpowěduje wjacerěčnosť čłowjeskej bytosći a džěsću w jeho wuwicu jenož tyje (hlej zady citaty wědomostnikow).

Britiscy a italscy wědomostnicy wuslědźichu, zo je powšitkowny wukon mozow lěpši, čim wjace rěčow čłowjek rěči. Přepytowachu mozy jedno- a wjacerěčných probandow. Rozdźěl mozoweje substancy bě čim wjetši, čim zašo sej probandža druhu rěč přiswojić počachu. Zda so, zo nawuknjenje druheje rěče – jako džěčo abo młodostny – struktury w mozach změni.

Paralelne přiswojenje rěčow njerěka, zo sej džěčo kóždu rěč w samsnej wobšěrności přiswoji. Njewěstosći wotpomhać, awtomatizaciju wolóžić, ale tež falowace słowa sposrědkować móže so jenož přez stajny wobchad we woběmaj rěcomaj, wězo po principje »jedna wosoba – jedna rěč«.

Ma-li džěčo rěčny zmylk abo ćeže w gramatice, je derje, hdyž fachowc rěčny staw džěsća posudźuje. W rozmołwje ze staršimaj a w kontakće z džěsćom hodži so lěpje spóznać, hač jedna so w zasadny brach wuwica abo hač zaleži na rěčnym wuwicu. Jenož we wuwzacach je přičina problema dwurěčne kubljanje.

Nawuknje džěco wobě rěči jenant derje?

Kaž hižo rozložene, ma dwurěčne džěco – ale tež dorosceny – lěpše znajomosće w jednej rěči hač w druhej. Ma potajkim swoju wosobinsku »sylnišu« a swoju »slabšu« rěč. To je normalne a ma wšelake přičiny. Za džěco ze serbskeje swójby je serbsčina »sylna« rěč, za WITAJ-džěco, kotrež wšak serbsčinu hakle w pěstowarni wšědnje słyši a ju poněčim tež nałožuje, je to němčina. Často skutkują w běhu wuwica tež wosobinske zajimy abo džěco čuje wosebitu přichilenosć wěstej wosobje, na př. susodźic wujej, kotryž ma wujki abo snano samo traktor. Scyła wobswět, pozdžišo šula abo powołanje, wowliwują, do kotreje rěče so młody čłowjek bóle zanuri.

Móžno tež je, zo je něchtó jenož we wěstych wobłukach žiwjenja z jednej rěču wosebje »sylny«, mjzty m zo druhe temy lěpje w tamnej rěči wobjedna. »Sylnosć« wěsteje rěče móže so w běhu žiwjenja tež přeměnić.

Kak zaručec kwalitu němčiny?

We Łužicy je němčina přez radio, telewiziju, widejopaski abo popkulturu tak dominantna, zo sej ju kóždy serbske džěco připódla spřistupnja. Tole stawa so wězo postupnje; džěco ju spočatnje tak wobšěrnje kaž maćerščinu njenaložuje.

Narok na znajomosće němčiny serbskich džěci pak je wysoki a rosće. Mnozy starši so w tutym zwisku prašeja, kak móže džěco němčinu najlěpje nawuknyć, byrnjež so doma jako maćerščina njerěčała.

W serbskej swójbe džěco najprjedy serbsku maćerščinu nawuknje, dokelž so z njej wšědnje zetkawa. Tuž njemóžemy a njesměmy wočakować, zo je jeho němčina hižo w předšulskej starobje runje tak wuwita. Wona so tule jako slabša rěč jewi. W běhu šulskeho časa so waha serbsčiny a němčiny hustohdy změni.

W předšulskej starobje je potajkim rozsudne, zo sej džěco je-

dnu řeč – maćeršćinu – tak wobšěrnje, kaž to staršej zamóžetaj, přiswoji. Z tym kladu so zakłady za lochše přiswojenje daljeje řeče abo samo wjacorych dalších řečow.

Na tute wašnje so serbske džěćo najlěpje na přijimowanje něm-skorěčneho wobswěta a jeho řeče přihotuje. Hustohdy je tutón wobswět džěsću anonymny, dokelž njeje na konkretnu wosobu wjazany. Tohodla je spomóžne, hdyž so kontakty k něm-skorěč-nym swójbam nawjazaja, so styki z něm-skorěčnymi wosobami a kolegami haja. Z tym so zaruči, zo džěćo awtentisku wosobu w jeje maćeršćinje a jeje řečno-kulturne wosebitosće dožiwi. Zdo-bom skića so džěsću móžnosć, so w něm-skej řeči wupruwować a sposrědkować.

W serbskej pěstowarni móže so wěsty čas tež něm-skorěčna kubłarka z džěćimi zaběrać, wobkedžbujo princip »jedna wosoba – jedna řeč«. W dwurěčnej šuli so po tutym principje wobě řeči spěchujetej a dale wuwiwatej.

»Waw-waw« abo »psyk« a »Hund«?

W běhu řečného wuwíca můžeme najwšelakoriše pospyty džěsća wobkedźbować, zo by z doroscěnym ke komunikaciji dóšlo. Čěšenk imitěruje zwuki doroscěneho abo spyta wěšte pohiby huby přewzać. Bórbotanje (Lallen) a zložkowe rječazy (Lallketten) z najwšelakorišej melodiju kóžděho doroscěneho zwjesela a wón džěćo pohonjuje, zo by so dale w tym pospytało. Z tym wupruwuje džěćo swoje artikulaciske organy a je za zasadženje w pozdžišich słowach trenuje.

Prěnje słowčka jewja so něhdže z lětom. Hač do druhého žiwjenskeho lěta słowosklad rozrosće. Wědomostne přepytowanja na to skedźbnjeja: Dwulětne džěćo měło něhdže 50 wurazow wobknježić. To je zakład dalšeho dobrego řečného wuwíca. Tutych 50 wurazow njedyrbja być słowa w zmysle řeče doroscěneho, ale maja być pomjenowanja w slědowacym zmysle: zo so kóždej wěcy abo činitosći jenož jedyn wosebity wuraz přiřaduje. Tak může »psyk« tež »waw-waw« rěkać. Wuraz pak njeměł so zdobom za kóčku, kruwu abo ptačka trjebać.

To rěka, zo je džěćaca abo džěčkaca řeč w starobje dweju lět akceptabelna, ale kóžda wěc měła so ze swójskim zapřijećom pomjenować. Doroscěny pak njech z »normalnymi« słowami – w swojej maćeršćinje – z džěsćom řeči. Njetrjeba džěsćowu wariantu słowow přewzać. Na wěsty čas je wězo pomjenowanje »waw-waw« kajkosćam psa bliše hač słowo »psyk«. Ale džěćo tež tute słowo zrozumi a je w běhu wuwíca do swójeho słowosklada přewozmjje.

Kak zmylki w řeči džěsća porjedźeć?

Tójšto doroscěnych řečne wuwíce džěsća z kritiskim wuchom wobkedźbujje. Wosebje koncentruja so při tym na sadotwar, słowosklad a wurěkowanje. Tola z korigowacej pomocu může so tež přehnawać!

Z rozwićom slowosklada přiběra tež rozwiće gramatiki w formje sady. Hustohdy njeje rjad slowow w sadze dospołnje prawy. Džěčo dyrbi najprjedy zapřimnyć, z kotrych počahow swět wobsteji, što z čim zwisuje. Hakle potom móže to tež w porjadnym rjedže zasopodać a »prawu« sadu tworić. Njeje trjeba, džěčo na wopačny rjad slowow skedźbnić, jeli hišće njeje dosć nazhonjenjow z wobswětom a wšelakimi jeho zjawami činiło.

Slědowaca epizodka rysuje, na kotre wašnje džěći rěčny system składuju: Kóžde ranje skoči dwulětna Luizka k maćeri do loža, zo by sej wot njeje bajku bać dała. Štyrilětny bratr Jakub je w pódłanskej stwě a tuž jeho mać woła: »Jakubko, jeli chceš bajku słyšeć, pój chěť!« Na to Luizka cyle zrudna maćeri praji: »Ach, mama, praj nož mi tež raz Luizako!« Mać jej wězo rozkladže, zo je »Luizka« runje tak luba forma za holčku kaž »Jakubko«, hdyž bratřika woła.

Jedne z napinacych dožiwnjenjow wěsće znajeće: Syn hižo štwórty raz słowo prawje njepraji. Hižo so mać wospjetować słyši: »To rěka ...!« Syn so mjerza, zo so rozmołwa z tym myli, a reaguje z mjelčenjom. Wospjetowanje a porjedženje potajkim njefungujej. Nawopak: Skerje mylitez a druhdy wšitko pohóršujetej.

Ale kak džěsću prawe słowo přiwučić? Wospjetujmy słowa džěsća prawje a při tym rozmołwu pokročujmy. Fachowe zapřijeće za tute postupowanje mjenuje so »corrective feedback«: Wróćimy džěsću skorigowanu formu bjez toho, zo je na to wosebje skedźbnimy. Na tute wašnje džěsću zdom pokazamy, hač smy je zrozumili abo nic.

Přikład:

**Džěčo pokazuje na twarožk, ale praji: »Twaroh měć.« →
»Chceš twarožk měć? Prošu tu maš twarožk. Chceš hišće něšto měć?«**

Další važny aspekt twori artikulacija resp. wurěkowanje. Ćim wjace džěćo rěči, Ćim wjace korektnych sadow budže tworić. Hdyž starši zwěsća, zo je džěćo w gramatice poměrnje wěšte, počnu nadobo bóle na wurěkowanje džiwać. Snano jim napadnje, zo džěćo wěšte zwuki z wjetšej ćežu abo hinak twori, hać měło to być.

Wažne je dopóznać, zo stajne namořwy a prošenje wo korektnospjetowanje abo njereagowanje na wopak rěčane słowa skerje mało polěpša. Skerje móže so stać, zo počnje džěćo na tym dwělować, zo je wobsah (što wone praji) wažniše hać forma (kak wone to praji). Snano so potom wróćo sćehnje, womjelknje, dokelž pytnje, zo w přiběracej měrje prawje njeje, štož praji. Džěsću by so swět džiwny zdał: Jenož, dokelž dyrbi we wěstěj starobje lěpje rěčec móc, njemóža starši nadobo wjace zrozumić, štož su hać dotal zrozumili?

Problem móže tule tež być, zo džěćo docyła njewě, što dyrbi hinak činić, zo byštaj staršej spokojom byłoj. Někotre džěći njejsu motorisce dosć wušikne, zo bychy ćežke artikulaciske mustry nałožowali. Druhe džěći rozdzělnej zwukaj awditiwnje (po sľuchu) rozeznawać njemóža.

Zwuki hodža so tež wěstěj starobje přirjadować. Zwuki /p, b, m, n, t, d, l/ so relatiwnje zahe w rěči džěsća jewja. Najpozdzišo wokoło štwórtého žiwjenskeho lěta měło džěćo zwuki /r, k, g, ch/ tworić móc. Syčawki sej jara preciznu balansu wšěch musklow jazyka a hubow žadaja. Tohodla so poměrnje pozdže wuwijawa, mjenujcy wokoło pjatych narodnin. Něhdže poł lěta do zastupa do šule měło džěćo wšě zwuki korektnje wurěkować. Njech wotpowědny fachowc (lěkar, rěčny terapeut) přepytuje, hać artikulacija starobje wotpowěduje resp. wo kotry problem so při přiswojenju praweje artikulacije jedna – hać wo motoriski abo wo awditiwny problem.

A hdyž džěco jednu rěč tola wotpokazuje?

Serbske džěco dyrbi z maćerju na lěkarske přepytowanje. Lěkar rěči jenož němsce. Džěco njewotmołwja, wotwobroći so a spłóšiwje so za maćerju chowa. Maćeri je njeprějimne, zo so džěco tak zadžerži. Rěči na nje, pohonja džěco, z lěkarjom rěčec. Sama rěči nětko snano w rěči lěkarja z džěscóm – ale žana wotmołwa. Kak z tutej situaciju wobchadžec?

Njeh mać lěkarjej rozkladže, zo ma džěco druhu maćeršćinu abo zo dwurěčnje wotrosće. Potom móže so lěkar na situaciju nastajic. Mać njeh z džěscóm dale serbuje a je na tute wašnje stajnje do rozmołwy zapřija. Z tym zawěsća stabilitu w počahu k džěscú. Mać móže w tutej situaciji napřeco lěkarjej funkciju tołmačerki přewzac a z tym džěscú situaciju wolóžic. Hustohdy so džěco potom prjedy słowa jima, hač hdyž so čuje nuzowane, zo dyrbi w swojej slabej a hišće cuzej rěči wotmołwic.

Někotři nanojo a někotre maćerje rěča wo tym, zo jich džěco jenož w rěči maćerje abo w rěči nana wotmołwja abo rěči. Potom staj staršej bjezradnaj, zrudnaj, hněwataj so a čujetaj so samo wotpokazanaj. Chcetaj swoju kulturu a rěč dale dać, ale džowka abo syn to njeprjizowmje. Što so za tutym zadžerženjom chowa? Poprawom je runje tutym džěcóm dwurěčnosć wědomiša hač druhim.

- Wobkedžbuj swój rěčny wobswět jara dokładnje.
- Analyzuja, kak derje staršej swoju maćeršćinu wobknježitaj.
- Su zrozumili, zo je rěč instrument, z kotrymž móže so přislušnosć pokazać, ale tež wotpokazanje, wědome wuzamknjenje.

Kak so zadžeržec? Wězo je kóžda situacija swojorazna, ale zadani so, zo sej najprjedy situaciju wolóžimy, zo přecelny mjezsobny kontakt namakamy a za wupućemi pytamy:

- Njewupłaći so, zo so konfliktej podamy. Puć je tež za dvě rěči swobodny.
- Druhdy je džěco nanej abo maćeri jenička wosoba, z kotrejž

móže swoju maćeršćinu hajić. Čim bóle potom boli, hdyž džěćo ju wotpokazuje. Ale njemóžemy džěći jenož z rěču na so wjazać, tež emocionalny počah je přewšo wažny.

- Słuša ke kóždej wosobinje, zo so we wěštej starobje wot staršeju wědomje distancuje. To móže so tež abo wosebje přez rěčne wotmjezowanje stać. Dorosćenemu je to bolostne, ale to je trěbne. Pozdžišo – jako młodostny abo młodostna – ma snano runje w tutej fazy šansu, so ze swojej narodnej a rěčneje identitu rozestajeć a so wupruwować.
- Njerezignować! Nihdy. Nałožujmy dale dvě rěči, džiwajo na princip »jedna wosoba – jedna rěč« a dźeržmy džěsću z tym wrota wotewrjene. Čas husto za nas džěła. Wšitcy so měnjamy, tež naše džěći.

Hdyž jedyn rěčny partner nachwilnje faluje?

Džensniši dzeń je čas bjezdžěłnosće a zdobom tež nadhodzin, čas dalokich jězbow wotydzjenja, čas džěła na montaži. Mnoho swójbow tole dožiwja. Zdžěła wostawa mać z džěćimi wotydzjenja sama, hdyž ma muž zwonka Łužicy džěło. Wona dyrbi so wo domjacnosć a wo džěći sama

postarać. Tydzeń ma swójske zakonje, rituale a dnjowy porjad. Hdyž nan pozdže wječor abo kónc tydženja domoj přijědže, so husto wšelake scenarije jewja: Džěćo je trochu wotcuzbnjene, z nanom njerěči, njenaložuje jeho rěč. Abo nawopak: Chce wšo nachwatać, štož je wodnjo abo wotydzjenja skomdžilo.

Tu jewi so tež prašenje, kak nanowu rěč – je-li wona hinaša, hać maćerna – nałožować a skrućić, hdyž doma njeje. Derje je, hdyž mać w tutym času z džěsćom dale swoju rěč nałožuje a rěčnu

rólu nana njeprawozmjje. Měšenje rěčow (potajkim wotměnu we wužiwanju rěčow) džěčo husto njeakceptuje. Jako alternatiwa hodža so wšelake móžnosće:

- Džěčo móže z mačerju paslic, fotografować, molować abo mać prosće napisa, što je dožiwiło. Z pomocu wobrazow hodža so pozdžišo mysle zradować, situacija hišće raz předstajić a potom móže so wo njej rěčeć.
- Džěčo wšědnje we wěstym času z nanom telefonuje.
- Je derje, so na ritual při nawróće nana dojednać. Potom ma džěčo móžnosć, woměrje z nanom bjesadować, snano sej knižku wobhladać abo hru hrać. Nanowa rěč so drje krótsi čas, ale intensiwnje naložuje.
- Chiba so nan po svojim nawróće wo džěčo postara a je na př. wječor do loža położy. Z tym skrući so emocionalny a rěčny počah k nanej.

A hdyž mje džěčo hnydom njezrozumi?

Kóžde džěčo na swěće je něhdže do šesteho žiwjenskeho lěta wosebje wobdarjene. Přiswoja sej bjez widžomneho napinanja wšo, štož dožiwja. Příklad dorosceneho drje je rozsudny, ale džěčo prosće njeimitěruje. Wone přijimuje, předžěla a z tym wotkrywa woznam zacišćow, kotrež widži, slyši a dožiwja. Přez tute aktiwne zaznawanje (aktive Sinneswahrnehmung) so duchowne wuwice džěsća pohonja. Tež přiswojenje dweju rěčow žada sej wjetšu duchownu aktiwitu. Z tym so wuwice mozow sylnišo podpěruje a so prospěšuje.

Druhdy mozy tak spěšnje njedžělaja. Móže so stać, zo džěčo we wěstym wokomiku něšto njezrozumi: Dokelž slyši nowe słowo abo dokelž dyrbi so na nowu situaciju z nowym wobsahom koncentrować. Nětko dyrbi džěčo z druhimi znatymi słowami we hłowje přirunować abo za kontekstom pytać, do kotrehož słowa słušeja. Jeli je njenadžje, potom to z mimiku, gestiku abo komentarem pokaza.

W tutej situaciji je prašenje: Kak a w kotrej rěči reagować?

Dorosćeny rěčny partner pomha džěsću při zrozumjenju wobsaha rěčaneho słowa přez gestiku, mimiku, pokazowanje, rozkladženje z džěsću znatymi słowami, přez wospjetowanje, haj, ze swojej přirodnej lubosću a přichilnosću. Džěćo njetrjeba tołmačerja. Je kmane, sej same wšo »přeložić«, štož trjeba. Přeložowanje w dwurěčnym kublanju njeje potajkim pomoc, ale bjerje džěsću šansu lěpšeho duchowneho wuwica, kotraž so tež přez dwurěčnosť skica.

Wuslědki neuropsychologow, kotřiž přepytowachu rozwiće duchownych kmanosćow džěći, tute zwěsćenje wuraznje wobkrućeja. Hdyž džěćo začuwa, zo zamóže z napinanjom problemy same zmištrować, potom pozdžišo lochšo wuknje, je w šuli motiwowaniše a koncentrowaniše. Duchowne wužadanje skutkuje kaž motor, kiž zrawjenje mozow pospěšuje. Wšědne dožiwjenje duchowneho rozrosta je wažny faktor we wuwicu mlodeje wosobiny.

Kotru rólu hraja regionalne wosebitosće rěče?

Rěčimy-li wo regionalnych wosebitosćach, měnimy na příklad w Hornjej Łužicy narěče wokoło Slepoho, Wojerec abo Kulowa. Hdyž zwěsćamy, zo drje je serbsčina katolskich Serbow abo serbskich krajanow z Budyskich kónčin spisownej serbsčiny najbliša, njewothódnoćamy z tym na žadyn pad rěčne wosebitosće druhich kónčin. Je bohatość, zo su regionalne narěče serbsčiny hišće žiwe.

Džěćo, přiswojejo sej rěč, wězo napodobnja. Rěčny příklad staršeu a druhich rěčných partnerow je tuž jara wažny. Dyrbja so dorosćeni tuž wo spisownu serbsčinu we wobchadze z džěsćom prócować?

Logopedojo mjenja, zo njetrjebaja so regionalne wosebitosće rěče ignorować. Doporučaja, zo so džěsću nawuknjenje lokalneje rěče zmóžni takrjec jako maćerščina. Wšako so z rěču njeposrědkuja

jenož wobsahi, ale tež začuća, kotrež so hustodosć w domoródnym jazyku chowaja. Maćersćina je řeč wutroby, z njej smy džěsću najbliši. Ze swojej maćersćinu móžemy najlěpje z dobrym řečnym přikladom być. Pasć so wězo dyrbymy njetrebawšich skomolenjow řeče, kaž na přiklad němskich słowow ze serbskej kóncowku.

Serbować w přitomnosći ludźi, kotřiž serbsce njerozumja?

Tute prašenje je prastary problem, kiž tež džensa hišće rólu hraje. Wotbudže so druhy z »argumentom«: Wšak móže kóždy Serb tež němsce.

Tola je rozdžěl, hač jedna so wo rozmołwu mjez dorosćenymi abo wo wobchad z džěsćom, kotrež řeče wuknje. W skupinje dorosćenych su wšelake situacije móžne. Individualnje řeči Serb ze Serbom serbsce a Němc z Němcom němsce. Narěče, připitki abo wozjewjenja měli so wot dwurěčneho přeco we woběmaj řečomaj přednjesc, hdyž su Serbja a Němcy hromadže. W individualnej rozmołwje w mjeńšej skupinje njech za tym hladamy, hač je móžno, zo kóždy »po swojim« řeči, hdyž němscy partnerojo trochu serbsce rozumja abo hdyž serbski susod Němcej přeložuje. Runje tole měli Serbja zwučować a praktikować, město zo so w tajkich situacijach po zdaću »zdwórliwje« ze Serbami za blidom němsce rozmołwamy. Přeco měli Serbja sebjewědomje tomu stać a swoje maćernorěčne wědomje zwuraznić. Přetož prawo na wužiwanje swojeje maćersćiny słuša do zakładnych čłowječich prawow, kotrež přisteji potajkim Serbej kaž Němcej.

We wobchadže z džěsćom je wjetša řečna konsekwentnosć trěbna. Zwučenosć, zo dorosćeny z nim jenož jednu řeč nałožuje, njeměla so předewšěm w předšulskej starobje přelamac. Druhorěčnemu wujasnimy trěbnosć džělenja řečow a přeložimy jemu skrótka wobsah serbskeje rozmołwy.

Za hłuboke emocionalne zakótwjenje serbsćiny je derje, hdyž

džěco wěste wjerški w swoim žiwjenju jako serbske podawki dožiwi. To drje w džensnišich wuměnjach za serbsčinu njeje jednore a nochcemy džě nikoho wuzamknyc. Snano pak chcetaj staršej na přikład při wuběrje kmótrŏw na tole džiwać. Wšako kmótrŏ, kaž druzy dorosceni tež, džěco přez mnohe lěta přewodžeja, na wšitke jeho swjedženje přińdu atd.

Kak starši (dwu)rěčne wuwice džěsća wowluwuja

Swójba je najwažniša institucija, kotraž džěsću zakładne rěčne a socialne zadžerženje, konwencije, regule a wědu wo swěće sprosředkuje. Rěčnu a socialno-emocionalnu kompetencu priswoji sej džěco přez přiměrjene pohnuwanje a nastorki.

Najwažniše je, zo nan a mać z lubosću swójsku maćerščinu

dale dawataj. W stajnym kontakće – pola čěšenka a małego džěsća přez intensiwny kontakt z woćomaj a z čělom – nawuknje džěco rŏlu rěče. Jeli džěsću zmŏžnymi nawuknyc, zo z rěču něšto docpěje, potom budže rěč tež nałožować. Dokelž su džěci přirodnje wćipne, so wězo rady same wupruwuja. Mŏžemy je tuž do najwšelakorišich wšědných situacijow a zaběrow zapřijec. Z tym nawuknu wobchad ze wšelakimi předmjetami a materialijemi. Wažne je, zo při tym kelkož mŏžno z džěsćom rěčimy.

Situacije, w kotrychž je rozmołwa/bjesada móžna, hodža so wosebje stworić. K tomu slušeja:

- zhromadnje snědać/wobjedować/wječerjeć
- hry, kaž »Widžu, štož ty njewidžiš«, spóznaće wopačnych sadow (kaž »Kolesa po psy lětaja«) – ☺ abo ☹
- wobhladowanje knižkow
- hrónčkowanje a rymowanje
- tež zhromadne hladanje telewizije (wězo wubraných džěćacych wusyłanjow) abo serbskich džěćacych widejofilmow jako zakład rozmołwy
- wužiwanje serbskich profesionalnych poskitkow za džěći (klankodžiwadło, džiwadło, ptači kwas) abo předstajenja programow džěći za džěći (na wjesnych swjedženjach a podobnym)

Scyła so ze spěwanjom, hrajkanjom a hraćom hrow słowoskład džěsća rozšěrić hodži.

Njeh so staršej stajnje wo dobru maćeršćinu prócujetaj. K tomu sluša tež wědome wužiwanje nowych słowow. Hdyž dorosćeny serbske zapřijeće njeznaje abo je na nje pozabył, potom njeh runjež z džěsćom zhromadnje za nim do słownika pohladnje. Scyła njeh je słownik serbskej swójbjje takrjec z dobrym přecelom. Byrnjež so druhdy tež stanje, zo cyle eksaktnje pytané słowo njenamakamy, tak móžemy tola w słowniku nastorki dóstać, zo bychmy wobsah serbsce zwuraznili.

Ale tež korektne wurěkowanje je wažne, zo njeby serbšćina swój słowjanski raz zhubiła. Dale a sylnišo mjenujcy wobkedžbujemy, zo so wliw němčiny njejewi jenož w słowoskładze, ale tež we wurěkowanju zwukow:

- Mjechkosć wěstych serbskich konsonantow so pozhubja – wone so w přiběracej měrje twjerdže wurěkują kaž w němčinje. W serbšćinje na přikład maja so zložki »le«, »lě« a »li« wurěkować kaž »lje«, »ljě« a »lji«, na přikład: dale (»dalje«), lěto (»ljěto«), do šule (do »šulje«); slyšimy pak husto wurěkowanje kaž w němskim »Schule« a pod.

- Wokal *ě* so hustohdy překrótko wurěkuje, tak zo klinči kaž *y*. Na příklad, hdyž so praji »*lyto*« město léto, »*nytko*« město nětko, »*nyšto*« město něšto abo hdyž słowo pěsk potom klinči kaž ptači »*pysk*«.
- Konsonanty *p*, *t*, *k* so pod wliwom němčiny aspěruja. Serbske »*tak*« so potom wurěkuje jako »*thak*«, podobnje kaž w němskim słowje »*Tag*«. Abó »*kupanje*« jako »*khupanje*«, »*pomatu*« jako »*phomatu*« a podobnje.

Tule so poskići, zo wědomje na derje řečacych ludži ze staršeje generacije poslušamy. Jich řeč je skerje mjenje wot němčiny wowliwowana. Na tute wašnje sej wosebitosće serbskeho wurěkowanja zaso spřitomny a hdyž je našožujemy, je džěsću spósrědkujemy. Někotre zakładne pokiwy k wurěkowanju su pod www.uni-leipzig.de/~sorb/.

Narodna identita a dwunarodnostna swójba

Džěco na spóčatku swojeho dwurěčneho wuwica njerozeznawa mjez »serbskim« a »němskim«. Zauwa jenož rozdžěl mjez řečomaj, na příklad jako řeč mačerje a řeč nana. Potajkim tež njewě, hač je wone same Serb abó Němc. Samo džěci w šulskej starobje, hdyž so čělnje, dušinje a duchownje spěšnje wuwiwaja k sebjewědomej wosobinje, wo swojej narodnej a kulturnej bytosći hišće wulce njepřemysluja.

Wotmołwa na prašenje »Čeji sym?« abó »Štó sym?« rosće a zrawi a je předewšěm wotwisna wot dožiwjenjow a aktiwitow młodeho čłowjeka. Příklad dorosćenych w swójbje a zwonka swójby, dominowace měnjenje a rozestajenja w skupinje młodostnych, kultur-

ne aktivity, přihot na powołanje, individualne wjazby a mnohe druge wliwy a wužadanja na młodostneho w tutym nastupanju skutkuja, hustodosc w podwědomju. Hołe słowa, napominanja abo samo přikazy njepomhaja młodostnemu, zo by swoju šćežku žiwjenja namakał.

Je samo móžno, zo so młodostny wuznaje jako Němc a Serb; wotwažuje hišće, kotra řeč, kotry kulturny wobłuk jeho bóle wabi a jima. Hakle w času puberty a pozdžišo so proces sebjenamakanja relatiwnje wotzamknje; skrućena wosobina zastupuje tež skrućene měnjenje wo svojim narodnym a kulturnym statusu. Tola staršej móžetaj hižo zahe na swoje dźěćo wliw wukonjeć w tym, zo pytaja za nje zajimawe poskitki zwonkašulskeje zaběry, hdžež so serbsčina nałožuje – hač w sportowym abo kulturnym zjednoćenstwje, skawtskim lěhwje a podobnym. Na tute wašnje móža so dźěći k tomu wjesć, zo sej tež pozdžišo jako doroscěni wólnočasnu zaběru w serbskich kruhach pytaja.

Po našim – serbskim – zrozumjenju so serbska identita předwšěm zwuraznja w nałožowanju serbskeje řeče a w hajanju našeho kulturneho herbstwa. Snano je hesło

»Rěču němsce, hdžežkuli je trjeba –
rěču serbsce, hdžežkuli je móžno«

praktikabelny přewodnik. Daledawanje serbskeje řeče w swójbje je a wostanje naročny a widžomny wuraz skrućeného a wědomého serbskeho stejišća.

Citaty wědomostnikow

»Besonders wichtig ist es sich klarzumachen, dass Sprachenlernen zum biologisch verankerten Verhaltensrepertoire von homo sapiens gehört. Sprachen lernen bzw. die Fähigkeit dafür ist ein entscheidender Bestandteil, ja Voraussetzung für den lebenslang andauernden Sozialisationsprozess, den jeder einzelne durchmacht. Das besondere an der menschlichen Sozialisation ist, dass sie weitgehend mit Hilfe von Sprache(n) erfolgt. Die Sprachfähigkeit und das Beherrschen einer Sprache ermöglichen eine besonders effiziente kognitive Auseinandersetzung mit der Umwelt, und sie bilden zugleich die Grundlage für die Integration des Individuums in die Gemeinschaft, in die es hineinwächst bzw. in der es lebt.«

Prof. Henning Woode

»Wissenschaftliche Forschungen der letzten 100 Jahre haben gezeigt, warum frühe Mehrsprachigkeit für ein Kind nützlich ist:

1. Sie begünstigt das analytische Denken des Kindes. Dadurch hat sie eine positive Einwirkung auf seinen Intellekt.
2. Sie gibt dem Kinde eine nuanciertere Auffassung von der Welt.
3. Sie erleichtert den Erwerb von weiteren Sprachen.

Mit der Mehrsprachigkeit soll man so früh wie möglich anfangen, weil das Kind spielend lernt. Hier gibt es ein fast 100 Jahre altes Rezept: Eine Person – eine Sprache. Wenn die eine Person mit dem Kind konsequent die Sprache A spricht und die andere die Sprache B, dann ist dieses Kind bis zur Einschulung zweisprachig.«

Prof. Els Oksaar

»Zweisprachigen Kindern ist schneller als einsprachigen bewusst, dass es keinen direkten, wesenhaften Zusammenhang zwischen

den Namen der Dinge und den Dingen selbst gibt. Beispielsweise gibt es keine direkte Verbindung zwischen dem Wort ›Hund‹ und dem Tier selbst. Ein Hund kann völlig anders bezeichnet werden und bleibt doch gleich. Diese Trennung von Laut und Bedeutung, von Objekt und Begriff ist ein entscheidender Schritt in der intellektuellen Entwicklung des Kindes.

Zweisprachige Kinder sind zwei oder drei Jahre früher als einsprachige Kinder in der Lage, Bedeutung von Lauten zu trennen.«
S. Siencyn

»Es wirke sich erheblich auf ihr späteres Lern- und Leistungsvermögen aus, wenn Kinder schon in jungen Jahren merken, dass sie Probleme unter Anstrengung selbst bewältigen können, sagt Professor Gerald Hüther, Hirnforscher an der Universität Göttingen. Eltern sollten ihren Kindern deshalb schon im Vorschulalter ermöglichen, eigene Erfahrungen beim Lösen von Problemen zu sammeln. Derartige Erfahrungen bildeten bei Kindern ein so genanntes Selbstwirksamkeitskonzept heraus, so Hüther. Sie merken, dass sie gebraucht werden und selbst etwas bewirken können. Außerdem lernten sie dabei, dass es mitunter einige Mühen erfordert, die eigenen Bedürfnisse zu erfüllen. Neue Erkenntnisse der Hirnforschung zeigten, dass sich dieses Wissen entscheidend auf die weitere Entwicklung des kindlichen Gehirns ... auswirke. Kinder seien dadurch in der Schule beim Lernen motivierter und könnten ihre Aufmerksamkeit besser lenken ... Emotionale Reaktionen ließen sich am besten hervorrufen, indem man Kinder begeistert. Dazu sollten Eltern ihnen ein positives Vorbild sein.«
Kinder wollen gebraucht werden – Eltern sollten dem Nachwuchs frühzeitig eigene Erfahrungen ermöglichen, Sächsische Zeitung 29.11.2002

»Je nach den Gebräuchen der Familie, in der das Kind aufwächst, verlässt es ungefähr im Alter von zwei Jahren zunehmend den häuslichen Rahmen und damit auch die Kultur der einen Sprache. Es lernt beim Spielen deutschsprachige Kinder kennen, es kommt vielleicht in einen Kindergarten mit deutschsprachigen

Erzieherinnen und Erziehern, es hört die Unterhaltung der Erwachsenen auf der Straße, im Bus und in den Geschäften, es nimmt die in Rundfunk und Fernsehen gesprochene Sprache wahr. Es beginnt, die zweite Sprache zu lernen, und kann dabei, weil es ja seine Muttersprache schon gelernt hat, einige Entwicklungsschritte überspringen. Kommt es zu einem regelmäßigen Kontakt mit der neuen Sprache und wird von den Eltern ein unbefangener Umgang mit dieser anderen Sprache vorgelebt, so können die meisten Kinder die zweite Sprache in relativ kurzer Zeit altersgemäß sprechen.

Beim Doppelspracherwerb erlebt das Kind von Geburt an zwei Sprachen: die des Vaters und die der Mutter. Wenn beide Sprachen konsequent und gleichberechtigt angeboten werden, verbindet das Kind mit jeder Sprache eine bestimmte Person und seine emotionale Beziehung zu diesem Menschen. Nur so kann es beide Sprachen voneinander trennen. Das ist für den Doppelspracherwerb unbedingt erforderlich, denn die beiden Sprachen haben ganz verschiedene Regelsysteme.«

Stengel, Hude, Meiwald

»Ganz gleich, mit wie vielen Sprachen Ihr Kind aufwächst: sprechen Sie mit Ihrem Kind in Ihrer eigenen Muttersprache, denn das ist die Sprache Ihres Herzens: In dieser Sprache haben Sie sprechen gelernt, sie ist die Sprache, in der Sie andere am besten verstehen und Ihre eigenen Gefühle am besten ausdrücken können. Außerdem können Sie Ihrem Kind in dieser Sprache ein gutes sprachliches Vorbild sein.«

Stengel, Hude, Meiwald

Doporučenja

Hry k wuwowanju słowoskłada

(kotrež hodža so w serbšćinje hrać)

za mjenše pěstowarske džěci

- Ratz Fatz (HABA)
- Ratzolino (HABA)
- Paperlapapp (HABA)
- Kikeriki (HABA)
- Einkaufen (Ravensburger)
- Jahreszeiten-Lotto (Ravensburger)
- Gegensätze (Ravensburger)

za wjetše pěstowarske/předšulske džěci

- Verfühlt noch mal (HABA)
- Pustekuchen (HABA)
- FelixFlosse (HABA)
- Kunterbunt (Amigo)
- Schloss Schlotterstein (HABA)
- Zahlenzwerg (HABA)
- Ohren auf (Amigo)
- Tageslauf (Noris)
- Wo war 's (Ravensburger)

LÜK-kašćik

Słowniki a dalše

- Jenč, H./Michałk, F./Šěrakowa, I./sobudźěl. Měrćink, J.: Němsko-hornjoserbski słownik I a II, LND, Budyšin 1989 a 1991
- Jenč, H./Pohončowa, A./Šołćina, J.: Mały němsko-hornjoserbski słownik nowšeje leksiki, LND, Budyšin 2006
- Völkel, P./wobdź. Meškank, T.: Prawopisny słownik, LND, Budyšin 2005
- www.uni-leipzig.de/~sorb/ němsko-serbski zapis rěčnych wobrotow (kaž »am Ball bleiben«, »per Nachnahme zahlen« a dalše)
- Poskitk materialijow za předšulske dźěći (wabjenska brošura ze zapisom wšitkich knihow, kasetow, CDjow, filmow, paslenskich topjenow); Domowina – Rěčny centrum WITAJ, Budyšin 2004

Příručki na serbšćinje zajimowanym němskim staršim

- Rehor, M.: Mein sorbisches Bildwörterbuch (+ CD), Bautzen 1999
- Paul, E./Šołćina, J.: Einblicke – Dohlady, deutsch-obersorbisches Gesprächs- und Lesebüchlein, 2. nakład LND, Budyšin 2004
- Langerowa, A./Nukowa, H./Šramina, B.: Rěču serbsce I – Wučbny material za serbsce wuknjacych (+ CD), LND, Budyšin 2005; skazanske čisło 0/116-05/1
- Šołćina, J./Wornar, E.: Obersorbisch im Selbststudium – Ein Sprachkurs für Unerschrockene (+ CD), LND, Budyšin 2000

Pohľubšaca literatura/žórła

Kielhöfer, B./Jonekeit, S.: Zweisprachige Kindererziehung, Stauffenburg Verlag, Tübingen 1995

Montanari, E.: Mit zwei Sprachen groß werden, Kösel-Verlag, München 2002

Stengel, J./v. d. Hude, L./Meiwald, V.: Sprachschwierigkeiten bei Kindern, Klett Cotta, Stuttgart 1998

Barth, Jan (Sen.): WITAJ – Sprachen können – das ist cool, Informationen zur zweisprachigen Erziehung, Bautzen 2002

Wode, H.: Mehrsprachigkeit durch bilinguale Kindergärten: Warum sollte man sie einrichten? Wie sind sie zu organisieren? Was leisten sie?, Kiel 2000

Oksaar, E.: Mehrsprachigkeit bei Kindern – eine Chance, kein Hindernis, Oststeinbek 1998

Siencyn, S.: Die Klänge Europas, Europäisches Büro für Sprachminderheiten, Brüssel 1994

Wendlandt, W.: Sprachentwicklung im Kindesalter, Thieme Verlag, Stuttgart 1998

1. nakład

© DOMOWINA – Zwjazk Lužiskich Serbow z.t.,

Rěčny centrum WITAJ Budyšin 2005

spěchowala: Załožba za serbski lud

redakcija: Božena Pawlikec

wuhotowanje: Isa Bryccyna

čišć: Serbska čišćernja, Budyšin

skazanske čisło: P-0/17/05-1

RCW